

Mirjana Krizmanić i Vladimir Kolesarić

AKTIVNOSTI PSIHOLOGA U DOMOVINSKOM RATU (1991.-1995.)

DOI 10.17234/9789531757782.17

Psiholozi su se u Hrvatskoj počeli organizirati u udruge, ili čak samo grupe stručnjaka, s pojavom prvih izbjeglica i prognanika kojima je trebala psihološka pomoć. Većina tih ratnih stradalnika nije pobjegla samo pred ratnim razaranja kuća i područja u kojima su do tada živjeli, nego i pred nasiljem i prijetnjama najbližih susjeda. Ta je činjenica izuzetno pridonijela traumatizaciji tog dijela civilnog stanovništva Republike Hrvatske jer se ljudima doslovno urušio cijeli svijet u kojem su do tada živjeli. Osim toga, ma gdje da su u to vrijeme ti prognanici i izbjeglice došli, dočekalo ih je preplašeno i ratom zatečeno stanovništvo.

Zbog upornog vjerovanja većine ljudi da do rata neće doći, cijelo stanovništvo, kao i svi stručnjaci, odjednom su bili suočeni ratom pogođenim pojedincima i obiteljima, dok su se i sami tek počeli suočavati s činjenicom da se i njima samima približava rat. Psiholozi, kao i ostali stručnjaci (psihijatri, socijalni radnici, medicinske sestre i drugi) nisu, naime, imali iskustava u pružanju pomoći ratnim stradalnicima koji su, uz tjelesne, redovito imali i teške psihičke traume.

Psiholozi su se, uz brojne građane, odmah uključili u pružanje pomoći ratnim stradalnicima, neovisno o mjestu na kojem su bili zaposleni ili o svojoj užoj specijalizaciji unutar psihologije. Neki mlađi kolege i kolegice priključili su se u još do danas neutvrđenom broju braniteljima, dok se većina ostalih psihologa ubrzo udružila u razne udruge koje su pružale pomoć svim ratnim stradalnicima: od djece do staraca, građana i branitelja. Mnogi su tako prošli kroz rat u dvostrukoj ulozi branitelja i psihologa.

Kako se većina psihologa vrlo brzo nakon početka rata uključila u aktivno pružanje pomoći ratnim stradalnicima i civilnom stanovništvu u ratom zahvaćenim područjima, pravi opis njihova rada trebalo bi zapravo prikazati u zasebnoj publikaciji, a ne samo u okviru jednog od priloga povijesti psihologije u Hrvatskoj. Međutim, u tom okviru naš je primarni cilj da ukratko, ali što je točnije moguće, opišemo aktivnosti kojima su se psiholozi diljem Hrvatske uključili u rad s ratnim stradalnicima. Pritom želimo istaknuti da ovdje ne namjeravamo govoriti o radu

pojedinih dobrotvornih udruga, osnovanih već od jeseni 1991. godine na dalje, niti o aktivnostima pojedinih kolega i kolegica. Podaci o različitim udrugama osnovanima tijekom rata, od kojih neke još i danas rade, mogu se, dakako, naći na internetu.

Prve udruge koje su psiholozi u suradnji s liječnicima, socijalnim radnicima i medicinskim sestrama osnovali u Zagrebu započele su svoj rad nizom edukativnih akcija kojima su građane grada Zagreba upoznavale s pravilima ponašanja tijekom uzbuna, kao i s postupanjem s djecom i starijim članovima obitelji u skloništima. Jednostavne upute građanima kako se ponašati za vrijeme uzbuna bile su, npr. u Zagrebu, emitirane i u tramvajima, kako bi što veći broj građana bio upoznat s novo nastalom situacijom u gradu i zemlji.

Novo osnovane udruge počele su odmah pružati psihološku pomoć pristiglim stradalnicima rata, ali i građanima Zagreba koji su mogli doći u neka od besplatnih savjetovališta, gdje su najčešće radili psiholozi i socijalni radnici, kojima bi se po potrebi pridružio i liječnik, medicinska sestra ili svećenik koji im je pružao duhovnu potporu. Ekipe psihologa odlazile su i u organizirane zbjegove u Zagrebu i u drugim gradovima.

Psihološka pomoć bila je organizirana u svim većim mjestima gdje su postojali psiholozi, iako ne uvijek u okviru neke udruge ili ustanove. S vremenom su psiholozi, u suradnji s Ministarstvom obrane Republike Hrvatske, bili uključeni i u doček naših razmijenjenih branitelja i civila koji su najčešće dolazili u ne samo tjelesno, već i psihički potpuno iscrpljenom stanju.

Treba istaknuti da su odmah s početkom rata osnovane i udruge za psihološku pomoć djeci i njihovim roditeljima, pa je tako zapravo vrlo brzo psihološka pomoć bila u većoj ili manjoj mjeri dostupna za cijeli raspon dobi ratnih stradalnika.

Neke od udruga započele su već krajem 1991. godine i s izdavanjem edukativnih publikacija, usmjerenih na psihološku pomoć, ali i uputa o zbrinjavanju ranjenika i bolesnih osoba, ponašanja ljudi u skloništima, pripremi boraca za neposredne sukobe s neprijateljem, stradavanju suboraca i o ponašanju u nizu drugih ratnih događanja. Prve publikacije, koje su se pojavile već 1991. godine, zapravo su mali zbornici članaka o različitim područjima unutar teme same publikacije. Sve su te publikacije bile besplatno dijeljene diljem zemlje kako bi se stanovništvo moglo što bolje upoznati s tijekom rata sve do trenutka povratka u svoje domove.

Iako je u radu pojedinih savjetovališta vezanih uz neke od udruga sudjelovao velik broj psihologa, ipak je sve to bilo nedovoljno za pružanje neposredne psihološke pomoći svima kojima je bila potrebna. Zbog toga su neki od članova u pojedinim udrugama čak koristili i pismeno savjetovanje, drugim riječima dopisivali su se s nekima od stradalnika. Ta se vrsta savjetovanja odvijala u obliku dugačkih pisama, koja bi u jednom smjeru, onom prema psihologu, sadržavala opise ratnih strahota ili neke još postojeće strahove, a u drugom pisanu psihološku pomoć.

Unatoč nedostatnom iskustvu aktivnih pomagača, koje njihov studij, a ni dotadašnji život, uglavnom nisu bili pripremili za pružanje pomoći osobama koje su preživjele teška ratna razaranja, istjerivanje iz doma i gubitak bližnjih, snažna motivacija svih uključenih stručnjaka omogućila im je, uz pružanje pomoći, i istodobno učenje iz stručne literature koja je stizala iz mnogih europskih zemalja. Tako smo se, zapravo, svi u cijelom tom procesu pružanja psihološke pomoći i samo-educirali za aktivno pomaganje u području traumatske psihologije.

Iz priložnog popisa publikacija koje su tijekom trajanja Domovinskog rata objavile različite dobrotvorne humanitarne udruge, vidljivo je da su se svi stručni suradnici, iako, dakako, i dalje zaposleni na svojim radnim mjestima, neprekidno bavili i pisanjem stručnih i znanstvenih tekstova vezanih uz ratnu tematiku i pomaganje stradalnicima. Većinu objavljenih tekstova činile su zbirke članaka što su ih napisali pripadnici različitih struka, iako je bilo i publikacija koje su se bavile samo određenim problemom, npr. uputama za branitelje o tome što učiniti i kako se ponašati ako padnu u ruke protivničkih vojnih snaga.

Uz mnoštvo objavljenih tekstova navedenih u popisu literature koji prati ovaj tekst, psiholozi su tijekom cijelog trajanja rata održavali i edukativna predavanja namijenjena braniteljima, prognanima i izbjeglima, učiteljima i nastavnicima različitih škola, kao i uopće stanovništvu gradova i mjesta u Republici Hrvatskoj. Tim su predavanjima nastojali ciljane skupine branitelja ili građana upoznati s nekim od posljedica rata (poput zarobljavanja i ranjavanja), različite stručnjake s potrebama tih grupa ratnih stradalnika (npr. ranjenika, djece, starijih osoba), kao i s primjerenim pružanjem psihološke pomoći izbjeglim i prognanim osobama. U tu su svrhu mnogi psiholozi putovali diljem Hrvatske, donoseći nove publikacije, ali i odražavajući raznovrsna predavanja za stručnjake i građane.

Predavanja za stručnjake (psihologe, liječnike, medicinske sestre, socijalne radnike i druge) odražavana su i s ciljem što bržeg širenja znanja koje smo i sami tek nedavno usvojili, kako bi se, primjerice, u zbjegovima osigurala što bolja psihološka skrb za sve uključene stradalnike.

Psiholozi su, često zajedno s drugim stručnjacima, držali i predavanja o mogućim posljedicama sudjelovanja u ratu i izloženosti ratnim akcijama i pripadnicima naših obrambenih snaga u neposrednoj blizini njihovih ratnih položaja.

Psihološka pomoć pružana je još tijekom trajanja samog Domovinskog rata i ranjenicima, naročito onima koji su izgubili dio tijela, kako bi se što brže prilagodili na status osoba s invaliditetom. Psiholozi su izradili i niz preporuka za poratnu skrb o ratnim vojnim invalidima koje su uključivale mogućnosti dodatnog obrazovanja ili prekvalifikacija osoba s invaliditetom, kako bi se, a u skladu sa željama njih samih, izbjegao njihov preuranjeni odlazak u mirovinu. Nažalost, ti se brižljivo i stručno razrađeni planovi nisu nikad ostvarili, pa je većina branitelja s invaliditetom bila umirovljena.

Umjesto zaključka

Aktivnosti psihologa tijekom Domovinskog rata bile su mnogostruke i višeslojne.

Psiholozi su tako:

- a) pružali pogođenim stanovnicima, braniteljima i svim stradalnicima rata psihološku pomoć;
- b) organizirali edukaciju stručnjaka iz različitih područja za rad u ratnim uvjetima i neki oblik skrbi za ratne stradalnike;
- c) nastojali različitim edukativnim aktivnostima, od predavanja i pisanja edukativnih publikacija, do odražavanja različitih savjetovanja i skupova, pomoći što većem broju stanovnika naše zemlje da se lakše suoče s ratom i njegovim posljedicama;
- d) pokušali utjecati i na poslijeratno zbrinjavanje branitelja i ratnih vojnih invalida;
- e) potaknuli prevođenje i konstrukciju psihologijskih mjernih instrumenata (upitnika i ljestvica) za dijagnosticiranje posttraumatskog stresnog poremećaja i depresivnih stanja izazvanih ratom ili njegovim posljedicama.

U gotovo svakoj struci mnogo toga čime se njezini članovi bave tijekom svog radnog vijeka s vremenom u manjoj ili većoj mjeri jednostavno ode „niz vodu“. Ali pomagački rad psihologa tijekom Domovinskog rata ugrađen je i u poslijeratnu obnovu naše zemlje, u oporavak svih ratnih stradalnika, kao i ranjenih branitelja. Tome posebno pridonose pisani tragovi o radu psihologa i drugih stručnjaka tijekom rata u mnogim institucijama (npr. Ministarstvu obrane, Uredu iza izbjeglice i prognane), kao i u brojnim objavljenim publikacijama.

Popis objavljenih stručnih i znanstvenih radova u razdoblju od 1991. do kraja 1995. godine

Obzirom na specifičnost nastajanja pisanih radova tijekom rata, zamolili smo kolege i kolegice s odsjeka za psihologiju u Rijeci i Osijeku, kao i kolegice koje žive i rade u Splitu, da nam pošalju popis objavljenih radova s ratnom tematikom izdanih do kraja 1995. godine. S istom smo se molbom obratili i udrugama koje su tijekom rata, pa i duže sudjelovale u radu s ratnim stradalnicima. No, ipak postoji velika vjerojatnost da je ovaj popis nepotpun. Nadamo se, međutim, da će se pobuditi interes za detaljnijim, opširnijim, sveobuhvatnijim prikazom rada i objavljenih tekstova hrvatskih psihologa za vrijeme Domovinskog rata. Publikacije su poredane kronološki.

Popis publikacija

- Krizmanić, M., Fučkar, G., Havelka, M., Barath, A. i Kolesarić, V. (Ur.). (1991). *Psihološka pomoć u ratu*. Zagreb: Katedra za zdravstvenu psihologiju Više medicinske škole Medicinskog fakulteta u Zagrebu i Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Krizmanić, M., Fučkar, G., Havelka, M., Barath, A. i Kolesarić, V. (Ur.). (1991). *Psihologija psiholozi u obrani domovine*. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu; Katedra za zdravstvenu psihologiju Medicinskog fakulteta u Zagrebu; Odjel za psihosocijalnu prilagodbu i obrazovanje Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske.
- Rozić, V., Drenovc, M. i Vizek-Vidović, V. (1991). *Psihološka priprema boraca*. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske.
- Kolesarić, V. (1992). Utjecaj stresa, straha i panike na borbenu učinkovitost vojnika. U: V. Kolesarić (ur.), *Poglavlja iz vojne psihologije*. Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske.
- Keresteš, G., Urli, A. i Žužul, M. (1992.) *Rat i dječji strahovi*. Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske.
- Fučkar, G., Krizmanić, M., Mojsović, Z., i Borić Miklin, Lj. (ur.) (1992). *Zdravstvena njega u ratu i miru*. Zagreb: Viša medicinska škola Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
- Arambašić, L., Vizek-Vidović, V. i Anić, N. (1992). *Postraumatski stresni poremećaj*. Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske.
- Krizmanić, M. (1992.) *Psihološka obrana boraca u posebnim uvjetima*. Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske.
- Krizmanić, M., Fučkar, G., Havelka, M. i Kolesarić, V. (Ur.) (1993). *Psihološka pomoć ratnim stradalnicima*. Zagreb: "Dobrobit".
- Kolesarić, V., Krizmanić, M. i Havelka, M. (1994). *Psiholozi u pružanju pomoći stradalnicima rata*. Zaključci stručnog savjetovanja pod pokroviteljstvom Ureda za žrtve rata Vlade RH i Hrvatskog Caritasa. Zagreb: „Dobrobit“, dobrotvorno društvo Zagreb i Viša medicinska škola Medicinskog fakulteta Zagreb.
- Kolesarić, V. (ur.). (1994). *Ljetna psihologijska škola 1993: Kvaliteta življenja prognanika*. Zagreb: Odsjek za psihologiju filozofskog fakulteta u Zagrebu i "Dobrobit" –dobrotvorno društvo.
- Ajduković, M. i Ajduković, D. (ur.) (1994). *Pomoć i samopomoć u skrbi za mentalno zdravlje pomagača*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Ajduković, M., Janković, J., Horvat-Kutle, S. i Žižak, A. (1995.): *Prevenција poremećaja u ponašanju kod djece stradalnika rata*. Zagreb: DPP, Ministarstvo rada i socijalne skrbi, UNICEF.
- Ajduković, D. (ur.) (1995.): *Programi psihosocijalne pomoći prognanoj i izbjegloj djeci*. Zagreb: DPP.
- Kolesarić, V., Krizmanić, M. i Havelka, M. (ur.), (1995). *Zaključci stručnog savjetovanja: Psiholozi u pružanju pomoći stradalnicima rata*. Zagreb: Hrvatsko psihološko društvo.
- Krizmanić, M. (Ur.), (1995) *Povratak prognanika*. Zagreb: Dobrotvorno udruženje "Dobrobit".
- Havelka, M. i Krizmanić, M. (Ur.), (1995) *Psihološka i duhovna pomoć pomagačima*. Zagreb: Dobrotvorno društvo „Dobrobit“ u suradnji s Hrvatskim Caritasom.